

La castellanització de la població d'origen autòcton a la Catalunya contemporània¹

Emili Boix-Fuster i Josep Moran Ocerinjauregui

Universitat de Barcelona

eboix@ub.edu

Recepció: 14/05/2014, acceptació: 04/06/2014

Resum: Es presenta un estat de la qüestió de la recerca sobre la castellanització de la població d'origen autòcton a la Catalunya del segle xx. Aquest procés castellanitzador ha tingut lloc principalment en les classes altes i mitjanes altes. A partir de dades qualitatives (entrevistes i fragments autobiogràfics), s'exemplifiquen tant l'abast del fenomen com les dificultats per abordar-lo. Finalment se suggereixen algunes línies de recerca que caldria encetar per tal d'aprofundir en la comprensió sobre aquest tema.

Paraules clau: castellanització, població d'origen autòcton, Catalunya, segle xx, entrevistes, autobiografies, treball de camp etnogràfic

La castellanización de la población de origen autóctono en la Cataluña contemporánea

Resumen: Se presenta un estado de la cuestión de la investigación sobre la castellanización de la población de origen autóctono en la Cataluña del siglo xx. Este proceso castellanizador ha tenido lugar principalmente en las clases altas y medias altas. A partir de datos cualitativos (entrevistas y fragmentos autobiográficos), se ejemplifican tanto el alcance del fenómeno como las dificultades para abordarlo. Finalmente se sugieren algunas líneas de investigación que se tendrían que iniciar para profundizar en la comprensión sobre este tema.

Palabras clave: castellanización, población de origen autóctono, Cataluña, siglo xx, entrevistas, autobiografías, trabajo de campo etnográfico

The castilianization of the native population in the contemporary Catalonia

Abstract: A state of the art concerning research of endogenous castilianization of Catalonia in the twentieth century is discussed. This castilianization process has mainly taken place among middle and upper-middle class sectors. Stemming from qualitative data (interviews and autobiographical materials, the scope of the phenomenon and the difficulties to tackle it are exemplified. Finally some research lines are proposed in order to deepen our understanding on this subject.

Key words: castilianization, autochthonous population, Catalonia, XXth century, interviews, autobiographies, ethnographic fieldwork

¹ Aquest article ha estat possible gràcies a l'ajut del projecte *Globalización y plurilingüismo social y familiar en comunidades lingüísticas medianas* (FFI 2012-35502) del Ministerio de Economía y Competitividad del govern central espanyol.

«En J. V. Foix remarca que a les botigues [del barri de Sarrià de Barcelona], als nens els parlen en castellà, encara que els pares parlin català.»

Dietari de l'exili i del retorn, de Ferran Soldevila (16-VI-1947)

«**A casa parlen català o castellà?** (l'home) Català i castellà. Nosaltres dos ens vam conèixer parlant en castellà. Amb els fills parlem en català. I ara entre nosaltres fem una barreja; (la dona) Mitad y mitad, lo típico. Es lo de aquí, lo de Barcelona.»

Xavier Trias, candidat a alcalde de Barcelona i la seva esposa (*La Vanguardia*, 22-V-2007)

En la bibliografia sobre la història social de la llengua trobem una anàlisi tan venerable com una mica feixuga sobre quin pes tenen els factors endògens i exògens en la castellanització dels països de llengua catalana (Branchadell 2001). I a més d'anàlisi trobem també, dissortadament, dosis de manipulació. Per exemple, fa pocs anys [2001], el partit conservador espanyol (PP) féu que el monarca Juan Carlos I negués en un discurs solemne que havia existit tot tipus d'imposició exògena del castellà en els territoris hispànics de llengua no castellana (Boix 2011), malgrat que aquest negacionisme topa amb evidències flagrants (Ferrer i Gironès 1985, Roig i Rossich 1992, Benet 1995, Rafanell 2011).

En les línies a continuació esbossarem què es coneix sobre la castellanització endògena, tot restringint-nos a la Catalunya contemporània, i apuntarem algunes línies de recerca que caldria prosseguir per tal d'aprofundir en el tema. Fins ara les històries socials de la llengua sobre Catalunya s'han centrat sobretot en l'abast tant de la diglòssia (Marfany 2001, 2008; Boix 2004) com de la castellanització deguda a desplaçaments de població, a causa de les grans dimensions i proporcions dels processos immigratoris, mentre que la castellanització endògena en el camp privat, a les llars, ha estat relativament oblidada, tant per manca de dades com per —sospitem— correcció política (vegeu Ferrando i Nicolàs 2011). En un procés de normalització lingüística no és gaire encoratjador fer públic que les elits no «es normalitzen».

Es ben constatable que d'ençà que els territoris catalans començaren a subordinar-se políticament, una castellanització vertical, de dalt a baix, s'inicià encapçalada per la noblesa (vegeu la història secular de la nissaga dels De Riquer, per exemple (De Riquer 1979)). N'hi ha prou d'observar amb atenció a les esqueles les tries del català o del castellà de *La Vanguardia* (el diari barceloní líder indiscutit en necrològiques) per adonar-nos que la majoria dels membres del que queda d'aquesta noblesa «mor en castellà»². El catalanisme naixent de finals del segle XIX no es va estar de criticar durament aquesta castellanització:

«La noblesa catalana ja no és ni noblesa ni catalana [...] Va deixar de ser catalana i ja no és res [...] l'aristocràcia que atreta per l'esplendor de la dinastia regnant fou la primera a castellanitzar-se, va ésser també la primera a sofrir-ne les conseqüències [...] El renaixement català ha arribat per a la nostra aristocràcia massa tard, ja ni esma té per a comprendre'l, quant menys força per a seguir-lo...» (Prat de la Riba, *La Veu de Catalunya*, 6 de juny del 1897)

Parts de la burgesia emergent al segle XIX també es devien castellanitzar, en bona part per emular l'aristocràcia local, que posava èmfasi en la diferència de classe i mirava d'assemblar-se al més possible a l'aristocràcia assentada a Madrid (Permanyer 2011, Massot 2011), i en bona part per la seva presència i arrelament a les colònies espanyoles del Carib. Així part d'aquesta burgesia s'ennoblí (vegeu la nissaga dels Godó igualadins,

² Caldria examinar fins a quin punt resta noblesa autòctona als diferents territoris del domini lingüístic. Una petita investigació sobre els correlats lingüístics de la noblesa mallorquina, que manté encara el català en el camp familiar, és Sabater (2012).

que es castellanitzaren, o el cas de la burgesia reusenca (Rovira 1994)). Entre 1872 i 1932 reberen títols nobiliaris cinquanta-dos burgesos catalans (McDonough 1989). Molts d'aquests ennoblits foren objecte de burla (per exemple, a *Gente Bien* de Rusiñol [1917]). En el tombant dels segles XIX i XX, però, observem que un sector de la burgesia s'adhereix al catalanisme incipient. Es produeix aleshores un gir decisiu, que Galí descriu tal vegada de manera massa optimista sense tenir en compte els qui es castellanitzaren (Galí 1979,18):

«El procés d'alliberament del bilingüisme en l'ordre privat o familiar exigiria un estudi força complex. Caldria veure la represa del català en la correspondència; la reculada del costum de parlar el castellà en família o als nens o en la vida de relació; la reculada dels Pepes, Pacos, Juanitos, Lolitas, Mercedes, i àdhuc Pedros, Enriques, etc. [...] Va guanyant terreny la consciència de la carrincloneria de parlar castellà i del pèssim castellà que es parla. Els Pacos i Pepes reculen decididament fins a la victòria esclatant dels Jordis i les Núries i les Rosers dins la tercera dècada del segle i les famílies que reprenen la correspondència familiar i d'amistat en català».

Al llarg del convuls segle XX espanyol, les oscil·lacions brusques i tallants entre aquesta catalanització, d'una banda (els breus períodes de la Mancomunitat i la II República, i el relativament llarg postfranquisme), i la castellanització, fruit d'una secular tendència homogeneïtzadora del grup dominant espanyol (Robledo 1975), de l'altra, són constants i causen multitud de contradiccions i ambigüitats en el capteniment lingüístic, especialment en els sectors benestants, sempre propers al poder social i polític. Sobretot la segona dictadura, el llarg franquisme, representà una devastadora repressió de la catalanitat, l'anihilació de la «vella Catalunya catalanòfona» (Rafanell 2011). La castellanització de part de les elits forma una part important d'aquesta anihilació, que tenia, esclar, precedents anteriors a l'*Alzamiento*. No ha d'estranyar doncs, per exemple, que a la «part alta» de Barcelona (alta socialment, per descomptat, no pas geogràficament), hi hagi mostres clares de resistència a la catalanització i un vot molt important a la dreta espanyolista.

L'inici del franquisme, el seu període més feixista (1939-1945) i més anorreador de la cultura catalana (Thomas 1998), ve acompanyat per una mena de penediment, de grat o per força, dels sectors catalans conservadors, que s'havien adherit als revoltats, que proclamen que la seva posició catalanista abans de la guerra havia estat un error, o fins i tot un pecat que calia expiar (López-Picó 1999, Larios 2013). Fernando Valls Taberner (1939) es referirà a una «falsa ruta» (Vilanova 1996). Aquesta «falsa ruta» també es reflectia en el fet d'acceptar la castellanització i abjurar de qualsevol vel·leïtat catalanitzadora:

«Els prop de quaranta anys de franquisme i la persecució de la llengua i cultura catalanes consolidaren una alta burgesia que parlava en castellà i es mantenia al marge de les limitades manifestacions de la cultura catalana. Entre aquesta burgesia trobem una bona part dels descendents dels qui foren votants de la Lliga Regionalista [...]. És la burgesia més tradicional i amb arrels més antigues. Però aquesta classe també és integrada per noves generacions, formades durant el franquisme, que no van trobar motius ni impulsos per no adherir-se a una cultura i a una llengua castellana que ho amarava tot». (Cabana 2011)

Aquesta castellanització la impulsaren sectors autòctons amb marcat accent català en el seu ús de la llengua castellana (Vilanova 2010). La llarga durada de la dictadura franquista féu possible que, en la mateixa ciutat i en el mateix sector social, es constituïssin tant sectors favorables al castellà com al català. Les memòries d'Oriol Bohigas (1989, 198) retraten molt bé aquests dos sectors, separats tant per la llengua com per molts d'altres comportaments socials:

«Quan rellegeixo el primer volum de les memòries de Carles Barral, que descriu tan bé els seus ambients barcelonins dels anys 40, em sorprèn que, en un espai tan reduït i en un sector social tan homogèniament configurat per les circumstàncies de la postguerra, hi hagués dos grups de nois gairebé de la mateixa edat que fossin tan diferents. Les descripcions que puc extreure de les memòries de Salvador Pàniker accentuen encara aquestes diferències. Ells parlaven en castellà i nosaltres en català. Ells portaven “pantalons de golf” curts fins al genoll i nosaltres llargs fins als turmells. Ells anaven a col·legis de capellans sota extremes obligacions escolars i religioses i nosaltres teníem una relativa llibertat i una gairebé absoluta autonomia en les pràctiques litúrgiques. Ells escrivien versos i nosaltres els respectàvem com a mestres afectuosos i només els trobàvem una mica esmoreïts per unes circumstàncies que els eren hostils. Ells entenien la religió com una fórmula superficial obligatòria i nosaltres com un rerefons d’unes exigències ètiques que tenien més aviat arrels estètiques de ciutadania. Ells jugaven al pòquer, tenien flirts i gaudien de les diverses amenitats de tots els bordells i nosaltres no sabíem ni enteníem cap dels acudits verds més vulgars i trivials».

«Aquesta castellanització dels espais públics la impulsaren sectors de llengua catalana, usant un castellà amb accent català (Vilanova 2010). Quins capitals lingüístics són més valorats a la Catalunya actual? Quins sectors socials dominen en el seu partit central, Convergència i Unió? Convergència i Unió té una composició social diversa, però l’alta burgesia no n’és el component principal: més aviat aquest sector ha donat suport a la dreta espanyolista (Culla 2009). En fou mostra la xiulada oferta pel públic “ric i pijo” quan Artur Mas, líder de CiU, assistí a les pistes d’un club de tennis de Pedralbes, barri benestant per antonomàsia de Barcelona». («Xiulets», *El Punt Avui*, 2-V-2013)

Els sectors poderosos, que posseeixen molts capitals econòmics, socials, culturals i simbòlics, actuen i es comparen en camps socials molt més cosmopolites que la resta de la població. Per a ells, per exemple, l’anglès és indispensable, perquè tenen com a punts de referència Madrid, Nova York i Londres, més que no pas Barcelona o Catalunya. Per exemple, Ricard Fornesa, directiu de màxim nivell, entre altres càrrecs president de La Caixa, deia al programa (*S)avis*, de TV3 (tardor 2013), que havia posat noms ambivalents entre català i castellà als seus fills i que el seu camp social de referència era el món anglosaxó.

McDonough (1989), un antropòleg nord-americà, estudià el capteniment lingüístic de les elits catalanes als anys vuitanta. Caldria actualitzar-ne les dades tenint en compte els canvis en l’hegemonia de la societat catalana. Aquesta recerca, necessàriament etnogràfica, presenta moltes dificultats pel que fa a la validesa de les dades recollides, perquè la comunitat objecte d’estudi és tan instruïda com poderosa. Molts dels seus membres han llegit antropologia i història, responen amb judici crític, se situen dins del marc on se situa l’etnògraf i, sobretot, fan un treball de preservació de la seva imatge pública, una preservació especialment ambigua perquè els poders als quals s’adapten són castellanitzadors (poders centrals espanyols o forces del mercat majoritàries) o catalanitzadors (poders autonòmics catalans i forces del mercat secundàries). Les «bones famílies» tenen consciència compartida de la història, consciència dominant i consciència del que comporten les seves tries lingüístiques. L’etnografia del poder té sempre aquestes limitacions. Les elits malden per guanyar o mantenir la distinció en relació amb la resta de sectors socials. Un dels elements per diferenciar-se de la resta de la població és tenir capitals lingüístics ben distintes, tant pel que fa al domini d’un repertori lingüístic més extens en llengües estrangeres com pel que fa al domini de les varietats més prestigioses a l’interior d’una llengua:

«la buena conducta como la buena educación y la lengua bien hablada determinan, a través de una autoridad secular y espiritual, las diferencias sociales» (McDonough 1989, 173)

A continuació mostrem quatre fragments d'històries de vida de sectors autòctons castellanitzats en graus diferents, majoritàriament benestants. Els dos primers fragments (AR i BSC) provenen d'un primer estudi sobre transmissió lingüística intergeneracional (Boix-Fuster 2009, 100 i 95 respectivament) basat en setanta-nou entrevistes a dones de parelles lingüístiques mixtes fetes entre el 1993 i 2006. El tercer fragment, ADB, prové d'una entrevista a una família amb canvi de llengua en la transmissió intergeneracional, recollida el 2014 (Boix-Fuster 2014; Boix-Fuster i Paradís 2014). Les entrevistes foren dutes a terme per Emili Boix-Fuster o per alumnes de grau o de mestratge de la Universitat de Barcelona, als quals agraïm la col·laboració. El quart fragment (HC) prové de l'autobiografia publicada d'Helena Calsamiglia (2010), un cas excepcional, pel seu detallisme. No debades l'autora és sociolingüista, que en aquesta autobiografia mostra els vaivens i matisos de les ideologies i usos lingüístics d'una filla de la burgesia il·lustrada barcelonina durant el franquisme, parcialment castellanitzada.

En primer lloc, aquesta població autòctona castellanitzada afirma haver viscut en camps socials on el català era present sols tangencialment, tal com enuncia AR, una dona de família autòctona catalanoparlant castellanitzada del barri de Les Corts de Barcelona, publicitària, de 36 anys amb dos fills de 3 i 8 anys.

«No és que tothom parlava castellà quan anava jo **tothom parlava en castellà** \jo al cole quan anava jo tothom parlava castellà tothom/ha t'he dit allò del bàsquet/ hi havia nenes que tenien accent de català, català i parlaven en castellà»

En segon lloc, per a BSC, una mestra de 32 anys, del barri de Sarrià de Barcelona, amb fills de 7, 6 i 3 anys, també de família autòctona castellanitzada, tampoc tenia present el català en la seva vida quotidiana. L'entrevistada és completament aliena al procés de normalització o recuperació del català:

«Y nunca habían hablado (el català) en casa mis padres no sé si era una moda \o no se por lo que fuera siempre se había hablado castellano\ (...). “ahora estoy pagando el hecho de que en casa no hablara catalán, aunque sean catalanes porque nunca lo han hablado (...) Lo que realmente ha ayudado al papel del catalán ha sido por la sociedad por este cambio que ha habido \si no **por mi seguiríamos hablando castellano** \»

En tercer lloc, per a ADB, una dona de 47 anys, mestressa de casa de família autòctona catalana, també castellanitzada, que també viu al barri de Sarrià de Barcelona i té quatre fills de 20, 18, 16 i 14 anys amb els quals parla en castellà, el català també és un capital secundari:

ENT: te has planteado la razón por la que ha aumentado el uso del catalán/

ADB: ahora o hace años/ hace años_ hay personas_ hay gente que quiere como catalán {(f) muy muy catalán\} no sé si llego a salir como normas incluso de los rótulos de los comercios que si no era en catalán multa/ y así no/ **para mí creo que es fatal\ no hay que cerrarse_** no hay que limitarse_ no hay que imponer\ o sea:: yo creo que dos lenguas enriquece cuanto más mejor/ no hay que cerrarse/ no_ porque si todo es catalán_ a mí siempre he pensado que me ha sabido muy mal las familias que en casa catalán_ en el cole catalán_ en el trabajo y todo catalán\ y se cierran_ y van **en detrimento del castellano\ para mí es cerrarse puertas_ (...)** porque hoy en día:: que justo pensamos **en abrimos a Europa_** viendo el futuro de como están las cosas/ aún más/ porque nuestros hijos están estudiando_ por muy formados que estén/ se tendrán que buscar la vida_ y **tendrán que salir_** pues **incluso por el resto funcionarán más con el castellano que con el catalán\ dando por hecho que el inglés lo dominen** y encima alguna otra lengua:: tipo o:: chino o:: ruso o:: lo que sea/ lo que toque\ a mí_ que lo veo triste la gente que se limite sólo en el tema catalán_

porque por muy orgullosos que estén pues de su cultura_ de su historia_ de su tierra_ yo también lo estoy_ porque digamo:s **soy catalana de pura cepa**\ yo sé dieciséis apellidos míos_ así: como de pequeños_ como un juego_ nos fuimos aprendiendo de memoria_ como si fueran una canción\ **dieciséis apellidos míos que son catalanes**\ (...) y yo más orgullosa de mi tierra_ de Cataluña_ de Barcelona_ mi ciudad_ y todo\ a mí_ si yo oigo hablar_ fuera de Cataluña_ mal/ la primera que me pondré a defenderlo/ pero claro_ yo ya al extremo o piensan que quizá estuvieron muy reprimidos_ viven mucho el pasado_ la época franquista en vez de olvidar cosas desagradables porque fue muy triste por los dos bandos\ están un poco como:: heridos_ es malo un extremo_ y **es malo el otro/ mejor no imponer_ mejor no cerrarse_ mejor tener miras más abiertas**\ **el catalán es muy bonito_ la historia de Cataluña: también**\ (...) **yo creo que su habla materna es el castellano_ pero creo que se defenderán\ que incluso estarán cómodos hablando el catalán en el trabajo_ o incluso en la universidad**_ y que claro/ el tema: tal como están las cosas_ tendrán que controlar mucho el tema inglés también/ con sus trabajos sean aquí_ o sea fuera\

En quart lloc, Helena Calsamiglia (2010) proporciona un relat primfilat de la seva història de vida sociolingüística en què apareixen sovint estratègies compensatòries (si en un camp social s'empra més una llengua X, caldrà usar més una llengua Y en un altre camp social) i un afany que s'aprengués bé el castellà:

«(p.419-420) Cuando abrí la boca para hablar, fue para balbucear en catalán. Mis padres, ambos nacidos en Cataluña, se conocieron, se enamoraron y se hablaron siempre ellos en catalán (...)» «(p.421) En los colegios, castellano: las clases y el trato con el profesorado, con los compañeros y las compañeras. Mi madre nos hablaba en castellano, y no sólo porque formáramos un grupo muy interrelacionado con las chicas navarras. Tenía sus razones: no quería que lo habláramos y los pronunciáramos mal. El catalán ya lo aprenderíamos con la familia y con los amigos (...)» «(p.422) **Mi primera infancia fue bilingüe: según con quien hablaba, usaba una u otra lengua.** Así, mis hábitos articulatorios se adaptaron a la pronunciación de los sonidos de las dos lenguas. Y no suponía ninguna dificultad ni, por supuesto, ningún conflicto. Acompañando a mi madre a una tienda de comestibles la oía hablar en catalán. En Tona, ella hablaba en catalán con todos los del pueblo. Había contraste entre la ciudad y los pueblos. De tal modo que **empecé a asociar el catalán mucho más con la vida de pueblo**». A la seva escola Calsamiglia en conjunt aprèn a veure el castellà com la llengua de més distinció: «(p. 423) A veces oíamos hablar catalán, pero sólo a las niñas de la “escuela”, un centro paralelo de las monjas, que impartía formación profesional a niñas de procedencia modesta. Llevaban un uniforme distinto. No eran las niñas “bien”, alumnas del colegio del Sagrado Corazón. Porque para éstas **hablar en castellano era lo apropiado, señal de distinción**». Calsamiglia conclou les seves memòries sociolingüístiques constatant el que les recerques quantitatives ja han assenyalat: que el castellà és més present en els dos extrems de l'estratificació social, mentre que el català ho és més en les classes mitjanes: «(p.425) Pero en la situación del año 1963, con el castellano se iba a todas partes. Da la sensación de que el catalán tiene sus caminos cerrados. Empiezo a observar en la universidad que las reivindicaciones por las libertades incluyen la recuperación del uso social y público de la lengua catalana. Lo encuentro justo. Pero al mismo tiempo **se ha conseguido “naturalizar” el uso del castellano** de tal manera que puede costar muchísimo lograr un uso normal del catalán en toda la población» [...] «La presencia del castellano es potente, en las clases pudientes —la gente bien tradicional, los nuevos ricos que quieren medrar— y en las de escasos recursos —gente modesta: la clase trabajadora inmigrada. Sólo sectores varios de la población autóctona, clases medias, burguesía culta, comerciantes, mantienen el uso del catalán en el ámbito privado y serán capaces en un momento dado de dar soporte a la defensa de la libertad lingüística».

Hem vist com disposem de poques dades sistemàtiques sobre aquesta castellanització de la població autòctona al segle XX a Catalunya. Aquesta castellanització fou un fet, com testimonien l'observació de Ferran Soldevila o el fragment d'entrevista al mateix alcalde de Barcelona, que encapçalen aquestes notes. Una recollida d'esqueles necrològiques a *La Vanguardia* (en disposem de més de quaranta) mostra també aquesta castellanització de la població autòctona en el camp més íntim i privat. Per la seva banda, el programa *El convidat* de TV3, un programa en què el periodista Albert Om compartia un temps de vida de cada dia a casa de la persona que entrevistava, permetia comprovar l'ús quotidià del castellà en famílies autòctones, com les dels prestigiosos metges Dexeus o Barraquer. Altres famílies de domini públic, algunes vinculades al franquisme, també es castellanitzaren: els Trias, Milà, Gispert, Godó o Samaranch.

Caldria recollir històries de vida de les famílies catalanes castellanitzades seguint el model de Rovira (2010), sobre famílies migrants. Una manera indirecta d'accedir a la trajectòria lingüística de les elits i els sectors benestants, la proporciona la literatura memorialística (Barral 1975, Pániker 1985, Batllori 2000, Marsillach 1998, Tusquets 2008, Calsamiglia 2010).

Un capítol a part el constitueix l'efecte castellanitzador d'estades de catalanoparlants a zones de la resta d'Espanya o a les colònies del Carib, o els períodes obligats de servei militar. L'escarni de l'accent català o de la manca de bon domini del castellà per part d'aquests catalans els empenyia, en tornar a Catalunya, a deixar de parlar el català als fills. La intolerància, gairebé ancestral a l'Espanya de matriu castellana (Robledo 1975), envers el català afavoreix innegablement aquesta castellanització familiar.

Caldria en general descriure, d'acord amb el marc teòric de Bourdieu (1982), el que permet millor copsar l'heterogeneïtat del calidoscopi sociolingüístic, els camps socials on actuen aquests sectors benestants castellanitzats: clubs esportius, escoles de negocis, les patronals, centres d'estiueig, centres d'ensenyament, majoritàriament religiosos, centres de poder com entitats financeres (La Caixa), etc.

Aquestes descripcions de les ideologies i capteniments lingüístics previsiblement mostraran força contradiccions i identitats mixtes i dinàmiques (Pavlenko 2004). El camp religiós, per la seva difusió i transversalitat socials, és especialment interessant per la varietat de capteniments que presenta (*Quaderns de Pastoral* 1980, 1985 i 1986; *Quaderns de Vida Cristiana* 1981; *Església, cultura i país* 2010; i Estruch 2004). Així, per exemple, hi ha centres i congregacions religiosos catalanitzadors (el monestir de Montserrat, Escolapis o Vedrunes) al costat de centres religiosos castellanitzadors (Sagrados Corazones o Jesus y María) o ambivalents com els jesuïtes (per a un dels pocs treballs sobre el tema, vegeu Ragner et al. 1977). Tant el castellà com el català són senyals de distinció. Per aquest motiu s'etiqueta de «pijos» tant els qui parlen català com els qui parlen castellà, tal com ja escrigué fa anys Pujolar (1997). Així mateix caldria també tenir en compte el rol de les minyones en aquest sector burgès que podia permetre's contractar-les. Així mateix caldria escatir si les dones (les mares o cuidadores) tenien un rol més important en aquesta adopció del castellà: es tractaria de veure si era cert l'esprint de les dones de què parlava Aracil (1982), és a dir, que les dones serien el factor decisiu en un procés de canvi de llengua.

En aquestes històries de vida podem esperar que hi hagi molts fenòmens d'histèresi i d'ambivalència. Aquesta ambivalència es pot manifestar en fenòmens d'amfilingüisme, en oralitat o escriptura simultàniament en dos o més idiomes (Rossich i Cornellà 2014, 239). Així mateix podem esperar que apareguin identitats canviant, tan canviant com els camps socials i els escenaris socials dels seus protagonistes. Rest a molta feina a fer per

conèixer la castellanització endògena a la Catalunya contemporània, una feina especialment urgent perquè a poc a poc, indefectiblement, en desapareixen els actors protagonistes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ARACIL, LLUÍS VICENT (1982). «L'esprint de les dones». *Dir la realitat*. Barcelona: Edicions Països Catalans, 207-217.

BARRAL, CARLOS (1975). *Años de penitencia*. Madrid: Alianza Editorial.

BATLLORI, MIQUEL (2000). *Records de quasi un segle*. Barcelona: Quaderns Crema.

BENET, JOSEP (1995). *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: PAM.

BOHIGAS, ORIOL (1989). *Combat d'incerteses*. Barcelona: Edicions 62.

BOIX-FUSTER, EMILI (2004). «El català i el castellà a començaments del mil·lenni a Catalunya: condicionants i tendències». PAYRATÓ, LLUÍS; VILA, F. XAVIER (dirs.). *Les llengües a Catalunya*. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, 13-27.

— (2009). *Català o castellà amb els fills. La transmissió de la llengua en famílies bilingües a Barcelona*. Sant Cugat del Vallès: Rourich.

— (2011). *Civisme contra cinisme. Llengües per viure i conviure*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

— (2014). «Neoparlants del català en famílies plurilingües». Ponència al col·loqui Llengües i Ideologies. Universitat Politècnica de València, 14 de març del 2014.

BOIX-FUSTER, EMILI; PARADÍS, ANNA (2014). «La transmissió lingüística intergeneracional: ideologies de cònjuges de llengua castellana en famílies catalanocastellanes a Catalunya i les Pitiüses». Seminari Contribucions del CUSC en la Recerca en Sociolingüística. Universitat de Barcelona, 9 de maig del 2004.

BRANCHADELL, ALBERT (2001). *L'aventura del català. De les "Homilies d'Organyà" al nou Estatut*. Barcelona: L'esfera dels llibres.

BOURDIEU, PIERRE (1982). *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*. Paris: Fayard. Trad. castellana a Akal, 1999. Nova edició amb el títol *Langage et pouvoir symbolique* (Éd. du Seuil 2001).

CABANA, FRANCESC (2011). *La burgesia emprenedora*. Barcelona: Proa.

CALSAMIGLIA, HELENA (2010). «Una historia bilingüe (1945-1975)». *Geografias e historias (1945-1975)*. Barcelona: Ariel.

CULLA, JOAN B. (2009). *La dreta espanyola 1975-2008*. Barcelona: La Campana.

EL PUNT AVUI (2013). «Xiulets», 2 de maig.

ESTRUCH, JOAN (2004). *Les altres religions: minories religioses a Catalunya*. Barcelona: Mediterrània.

FERRANDO, ANTONI; NICOLÀS, MIQUEL (2011, nova edició revisada i ampliada). *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Editorial UOC.

FERRER i GIRONÈS, FRANCESC (1985). *La persecució política de la llengua catalana. Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*. Barcelona: Edicions 62.

GALÍ, ALEXANDRE (1979). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936. Llibre I. La llengua. Entitats defensores i propagadores*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí.

LARIOS, JORDI (ed.). (2013). *La cara fosca de la cultura catalana i la col·laboració amb el feixisme*. Palma: Lleonard Muntaner.

LÓPEZ-PICÓ, JOSEP MARIA (1999). *Dietari: 1929-1959*. Barcelona: Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MARFANY, JOAN-LLUÍS (2001). *La llengua maltractada: el castellà i el català a la Catalunya del s. XVI al s. XIX*. Barcelona: Empúries.

— (2008). *Llengua, nació i diglòssia*. Barcelona: L'Avenç.

MASSOT, JOSEP (2011). «La vida privada de la burguesía». *La Vanguardia*, 28 d'octubre.

MCDONOUGH, GARY WRAY (1989, or. anglès 1986). *Las buenas familias de Barcelona. Historia social del poder en la era industrial*. Barcelona: Omega.

PÁNIKER, SALVADOR (1985). *Primer testamento*. Barcelona: Seix Barral.

PAVLENKO, ANETA (2004). «The making of an American: Negotiation of Identities at the turn of the twentieth century». PAVLENKO, ANETA; BLACKLEDGE, ADRIAN (eds.). *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*. Clevedon: Multilingual Matters, 34-67.

PERMANYER, LLUÍS (2011). *Vidas privadas de la Barcelona burguesa*. Barcelona: Angle.

PUJOLAR, JOAN (1997). *De què vas tio?*. Barcelona: Empúries.

RAFANELL, AUGUST (2011). «La destrucció del català durant el franquisme». *Notícies d'abans d'ahir. Llengua i cultura catalanes al segle XX*: Barcelona: Acontravent, 351-523.

RAGUER, HILARI; ESTRADÉ, MIQUEL; MASSOT, JOSEP (1977). *La integració de les religioses a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

RIQUER, MARTÍ DE (1979). *Quinze generacions d'una família catalana*. Barcelona: Planeta. Nova edició a *Quaderns Crema* (2000).

ROBLEDO HERNÁNDEZ, RICARDO (1975). «L'actitud castellana enfront del catalanisme». *Recerques* 5, 217-273.

ROVIRA, MARTA et al. (2010). «La llengua com a factor d'apoderament en les trajectòries migratòries. Una història que es repeteix». *Societat catalana 2010*. Barcelona: ACS/IEC, 125-145.

ROVIRA i GÓMEZ, SALVADOR J. (1994). *La burgesia mercantil de Reus, ennoblida durant el segle XVIII*. Tarragona: Diputació de Tarragona.

ROIG ROSSICH, JOSEP M. (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: un assaig de repressió cultural*. Barcelona: PAM.

ROSSICH, ALBERT; CORNELLÀ, JORDI (2014). *El plurilingüisme en la literatura catalana. Retòrica, versemblança, diglòssia*. Belcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la.

VALLS TABERNER, FERNANDO (1939). «La falsa ruta». *La Vanguardia Española*, 15 de febrer.

VILANOVA, FRANCESC (1996). «La "falsa ruta" de los regionalismos». Madrid: UNED. Separata de Espacio, tiempo y forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia. Serie V, Historia contemporánea, 9.

THOMAS, JOAN MARIA (1998). «Franquistes catalans i llengua catalana durant el primer franquisme». *Llengua i Literatura*, 9, 153-171.

TUSQUETS, ESTHER (2008). *Habíamos ganado la guerra*. Barcelona: Bolsillo Zeta.